

O 333 stříbrných křepelkách aneb Číslovky, čísla, číslice

Jsme na počátku r. 2025, jímž se završí první čtvrtstoletí nového milénia. To je dobrá záminka k tomu, abychom se v jazykovém koutku podívali na čísla, číslice a číslovky. Nebude to poprvé, kdy využijeme bohaté materiálové databáze jazykové poradny Ústavu pro jazyk český AV ČR a zaměříme se především na oblasti, které bývají opakovaně předmětem poradenských dotazů. Lze totiž oprávněně předpokládat, že podobné problémy mohou čas od času řešit i autoři odborných příspěvků nebo čtenáři Živy. Soustředíme se na psaní číselných údajů, zápis kompozit a náležitě tvary číslovek dva, tři a čtyři. Zkuste se zamyslet, jak byste určitý jev řešili, a můžete si porovnat, jestli se shodujete s platnými doporučeními.

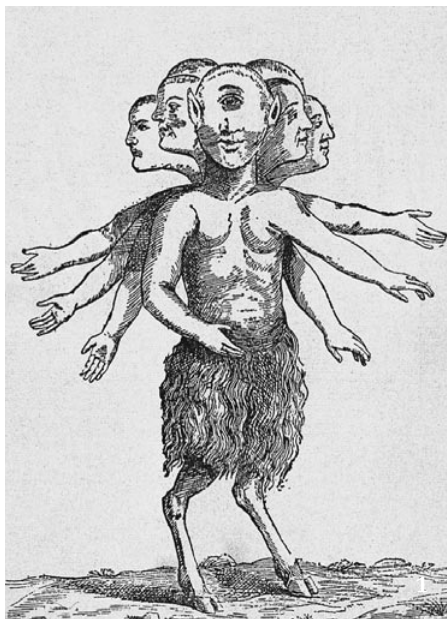
Začnu otázkou. Pokud bychom současný letopočet 2025 měli napsat slovy, jak by zápis vypadal? Byl by zápis stejný, pokud by šlo o peněžní částku (např. v kupní smlouvě)? Kterou z možností zvolíte? Zpravidla se nabízejí tyto dvě varianty: dvatisícedvacetpět nebo dva tisíce dvacet pět.

Se slovním zápisem číselných výrazů se v běžných psaných textech setkáváme jen zřídka, protože se dává přednost uvedení čísel a počtu jevů číslicemi. Zkušenosti z uživatelské praxe ukazují, že mnozí pisatelé volí první možnost. Psaní dohromady se však doporučuje jen ve výjimečných případech, a to na poštovních složenkách. A protože složenku už jsme nepochybně vyplňovali všichni, automaticky tento způsob zvolíme i v jiných situacích, kdy však pro takové psaní není důvod. Vypisujeme-li v textu číslovky slovy, měli bychom psát každé slovo zvlášť – správně je tedy druhá možnost: dva tisíce dvacet pět, popřípadě s využitím řadové číslovky: rok dvoutisící dvacátý pátý; stejně třeba v kupní smlouvě: částka jeden milion čtyři sta tisíc šest set osmdesát tři korun českých.

Dohromady se píšou složené číslovkové výrazy s obráceným pořadím desítek a jednotek, jako např. pětadvacet, čtyřiapadesát, jedenatřicet/jednatřicet, dvaadvadesát. U řadových číslovek píšeme jednotlivé řády zvlášť: šestistý dvacátý osmý, třítisící třístý třicátý třetí, tisící devítistý devadesátý šestý.

Jako jedno slovo se píšou i násobné číslovky, a to nejenom ty běžně užívané, jako např. trojnásobný, stonásobný; dvakrát, pětkrát, stokrát, ale třeba i třiatřicetkrát, dvěstěpadesátkrát, desettisíckrát, stomiliardkrát. Vedle slovního zápisu je možné užít i kombinaci číslice a slova nebo číslice a znaku: dvacetkrát – 20krát – 20x.

Mnohaleté stále se opakující poradenské dotazy napovídají, že je vhodné věnovat pozornost i připomenutí doporučených zásad zápisu složených číselných výrazů, které vznikají spojením číslovky psané číslicemi s jiným slovem (nejčastěji to bývá přídavné jméno) nebo značkou zastupující

1 Strašlivé monstrum z pohoří Zardana, dřevořez, Španělsko (1655). Monstrum se dvěma nohama a sedmi rukama – ruce a nohy mají tvary dvojného čísla, i když jedna končetina z páru chybí. Welcome Library, Londýn

toto slovo. Občas se totiž setkáváme se snahou pisatelů o „náповědu“, jak takové slovo číst. K číslicím připojují (často pomocí spojovníku) „ocásky“, např. 5-ti procentní, 5ti procentní, 5tiprocentní sleva, 7-mi místné, 7mi místné auto, 9ti voltová baterie. Takový zápis se však nedoporučuje ani nikdy v minulosti nedoporučoval, protože čtení nikterak neusnadňuje. Všechny takovéto výrazy jsou jednoslovné, píšeme je bez mezer, bez spojovníku a nevypisujeme do nich koncové části číslovek, protože slabiky -ti- a -mi- jsou už obsaženy v příslušném tvaru číslovky. Dohromady proto píšeme jak slovní vyjádření, tak kombinovaný zápis: pětiprocentní – 5procentní – 5% sleva, sedmimístné – 7místné auto, devítivoltová – 9voltová – 9V baterie. Stejně tak třeba čtyřmetrový i 4metrový i 4m žebřík, tříkilogramové i 3kilogramové i 3kg závaží, dvanáctistupňové i 12stupňové i 12° pivo, padesátiletý i 50letý oslavenc, čtrnáctidenní i 14denní dovolená. Koncové -ti a -mi nepíšeme ani při skloňování základních číslovek: děti do 12 let, do 8 let (nikoli do 12ti let, do 8-mi let). Pro úplnost připomínám, že psaní se spojovníkem je náležité pouze v případech, kdy místo čísla použijeme zástupná písmena (obvykle n nebo x), např. x-stupňový, x-tý člen, n-tá odmocnina.

(Ne)přítomnost mezery mezi číslem a znakem signalizuje, zda zápis budeme číst jako přídavné jméno, nebo podstatné jméno: 5% znamená pětiprocentní, 5 % znamená pět procent.

Dalším opakujícím se dotazem bývají náležitě tvary číslovek dva, tři, čtyři. Jde o dotazy typu: „Psal bych osvětlení dvěma bodovými halogenovými zářivkami, aby to všechno ladilo, ale kolega tvrdí, že má být dvěma zářivkami.“

Koncovka 7. pádu číslovky dva se neshoduje s počítaným předmětem, tato číslovka si ponechává původní tzv. duálové tvary. V 7. a 3. pádě je proto kodifikovaný pouze tvar dvěma. Tvary duálu neboli dvojného čísla zachovává i číslovka oba a také některá podstatná jména označující párové části těla – ruce, nohy, oči, uši (rukama, nohama, očima, ušima). Tvar dvěmi je možno označit jako hyperkorektní – vzniká ze snahy o domnělou správnost, je utvořený analogicky podle spisovných tvarů třemi, čtyřmi. V obecné češtině můžeme sledovat opačný směr ovlivňování – užívání podob třema, čtyřma (děta, kytka). Duálová koncovka 7. pádu -ma je ve spisovných projevech u těchto číslovek náležitá pouze ve spojení s podstatnými jmény označujícími párové části lidského těla nebo těla živočichů: mezi čtyřma očima, poraněné zvíře s třema nohama.

Ještě doplnění ke složeným slovům, jejichž první část má význam číslovky dva nebo dvojí. První část může mít podobu dvoj- i dvou-. Podoby jsou významově rovnocenné a u mnohých výrazů jsou zaměnitelné: dvojbarevné i dvoubarevné závěsy, dvojjazyčný, dvojrole, dvojnásobek, dvojsprežlí, dvojjápas, dvojjepřev x dvoubrankový, dvoudomý (ale dvojdomek), dvouhra a dvouletý, dvoulitrový, dvoustovka, dvouměsíční, dvoupodlažní, dvouprocentní, dvoutřetinový, dvoukřídlý hmyz (ale dvoui dvojkřídle okno).

U číslovek tři a čtyři se dotazy týkají tvarů 2. pádu. Ilustruje to dotaz: „Ve zprávách říkali, že se něco stalo v důsledku třech opáření. Je tento tvar vůbec spisovný? Nás učili 2. pád číslovek tři a čtyři v tvaru tří, čtyř.“

Ve starších příručkách, např. ve Slovníku spisovného jazyka českého z let 1960–71, najdeme u číslovek tři a čtyři ve 2. pádě jen tvary tři a čtyř. Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2. vydání z r. 1994) a ve všech novějších jazykových příručkách jsou už uvedeny dvojí koncovky: tři i třech, čtyř i čtyřech. Tvary třech a čtyřech jsou hodnoceny jako hovorové, což znamená, že jsou spisovné, ale vhodně spíše pro méně formální (např. častěji mluvené než psané) projevy.

Číslovkový jazykový koutek se naplnil, na další otázky, které se týkají této problematiky, už není prostor. Máte-li zájem, můžete mnohé odpovědi najít na stránkách Internetové jazykové příručky v oddílu Zkratky, značky, čísla a číslovky nebo v Databázi jazykových dotazů v oddílu Čísla a číslice.

Milí čtenáři, přeju krásný nový rok.

Použitou literaturu a internetové zdroje uvádíme na webové stránce Živy.